

مکان

فصلنامه جغرافیا و آمایش سرزمین
سال اول / شماره دوم / زمستان ۱۳۹۰

تعیین و تحلیل سطوح برخورداری شهرستان‌های استان بوشهر با استفاده از مدل اسکالوگرام

مسعود تقوایی، راضیه طهماسبی پور، نصرت مرادی هوسین

^۱دانشیار جغرافیای دانشگاه اصفهان، ^۲دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان
^۳دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان
تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۸/۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۱۰/۲۵

چکیده

توزیع عادلانه امکانات و ثمرات توسعه در میان بیشتر جمعیت از خصیصه‌های مهم یک اقتصاد پویا و سالم است. برای تحقق این امر برنامه‌ریزان سعی می‌کنند نابرابری‌ها و عدم تعادل‌ها را از طریق تدوین و اجرای برنامه‌های متعدد محرومیت‌زدایی و گسترش همه جانبه جنبه‌های مثبت توسعه‌یافتگی کاهش دهند. لازمه برنامه‌ریزی شناسایی جایگاه مناطق نسبت به یکدیگر به لحاظ توسعه است که جهت رسیدن به این مهم استفاده از مدل‌ها و تکنیک‌های مختلف نقش اساسی دارد. در این پژوهش با بهره‌گیری از مدل اسکالوگرام بر اساس ۳۵ شاخص در زمینه‌های جمعیتی، بهداشتی و درمانی، آموزشی، فرهنگی، بازرگانی و اقتصادی، ارتباطات و حمل و نقل، خدمات رفاهی و تاسیسات شهری، سطح برخورداری شهرستان‌های استان بوشهر مشخص گردیده و وضعیت هر یک از شهرستان‌ها در شاخص‌های فوق مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که به لحاظ توزیع فضایی امکانات و خدمات، بین شهرستان‌های بوشهر و دشتستان با سایر شهرستان‌ها اختلاف و ناهمگونی وجود دارد. ولی بین سایر شهرستان‌های استان اختلاف فاحشی دیده نمی‌شود. بطوری‌که ۲۲/۲۲٪ از شهرستان‌های استان که شامل دو شهرستان بوشهر و دشتستان می‌باشد، در سطح برخوردار و ۷۷/۷۸٪ از شهرستان‌های استان در سطح نسبتاً برخوردار قرار گرفته‌اند.

واژه‌های کلیدی: اسکالوگرام، استان بوشهر، شاخص‌های توسعه، درجه توسعه یافتگی.

مقدمه

طرح مسئله: برنامه‌ریزی فعالیتی است که بشر از آغاز بدان مشغول بوده است. زیرا هیچ اقدامی نیست که برای رسیدن به هدف خاصی طرح‌ریزی شود مگر آنکه شامل برنامه‌ریزی باشد (آسایش، ۱۳۸۵: ۶). برنامه‌ریزی یک جریان آگاهانه است که به منظور دستیابی به اهداف معین و مشخصی، انجام یک سلسله اقدامات و فعالیتهای مرتبط با یکدیگر را در آینده پیش بینی می‌کند (معصومی اشکوری، ۱۳۷۰: ۸۰).

مفهوم توسعه در برابر رشد قرار می‌گیرد. توسعه یک مفهوم کیفی را مشخص می‌کند و میتوان آن را معادل با افزایش کیفیت زندگی دانست که مسائلی مانند بهداشت، آموزش، رفاه، آزادی حق بیان، حقوق و غیره را در بردارد (دلیر، ۱۳۸۴: ۹۳). توسعه فرآیندی پیچیده و چند بعدی و مستلزم اعمال تغییرات در ساخت اجتماعی، طرز تلقی مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر است (آسایش، ۱۳۷۶: ۴۵). فرایند برنامه‌ریزی توسعه، شامل مجموعه مراحل و اقدامات منطقی برای رسیدن به هدف مورد نظر در یک افق زمانی مشخص با توجه به امکانات و محدودیت‌ها می‌باشد (صیدایی، ۱۳۸۶: ۵۷).

سطح‌بندی توسعه روشی برای سنجش توسعه مناطق است که اختلاف مکانی، فضایی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مناطق را نسبت به یکدیگر از نظر سطح توسعه مشخص می‌کند. با این روش، روند شکل‌گیری توسعه قطبی مناطق مشخص می‌شود و در نهایت در برنامه‌ریزی توسعه مناطق، مناطق نیازمند و کم توسعه در نظر گرفته می‌شود و از عدم تعادل مناطق جلوگیری می‌شود (جدیدی میان‌دشتی، ۱۳۸۳: ۱۸). در این راستا در مقاله حاضر سعی شده با استفاده از تکنیک آنالیز اسکالوگرام به تعیین و تحلیل سطوح برخورداری شهرستان‌های استان بوشهر پرداخته شود و در پایان پس از تجزیه و تحلیل وضعیت هر یک از شهرستان‌ها در شاخص‌های مورد بررسی، راهکارهای عملی و مناسب ارائه گردد.

اهمیت و ضرورت مسئله

اهداف کلی برنامه‌ریزی منطقه‌ای یا توسعه اقتصادی برقراری عدالت اجتماعی و توزیع متعادل رفاه و ثروت در بین افراد جامعه است و یکی از مهمترین ویژگیهای مهم یک اقتصاد پویا و سالم، توزیع مناسب و عادلانه امکانات و ثمرات توسعه در میان همه جمعیت یک ناحیه، منطقه یا کشور می‌باشد. روشهای کمی که از آنها بتوان برای شناخت و تجزیه و تحلیل وضع موجود مناطق و درجه‌بندی آنها از لحاظ توسعه یافتگی استفاده کرد در چند دهه اخیر توسعه یافته‌اند. اهمیت این روش‌ها و تکنیک‌ها در این است که به زبان ریاضی می‌توانند وضع موجود و روند تحول شاخص‌های توسعه یافتگی را بطور

دقیق نشان دهند (رضوانی، ۱۳۸۱: ۱۴۶). لذا تعیین جایگاه شهرستانهای استان بوشهر به لحاظ برخورداری از امکانات و خدمات و ارائه راهکارهای مناسب، می‌تواند گام مهمی در جهت برنامه‌ریزی اصولی و تعادل فضایی و در نهایت توسعه منطقه باشد.

اهداف پژوهش

هدف کلی این پژوهش معرفی و استفاده از مدل اسکالوگرام در سطح‌بندی شهرستانهای استان بوشهر و تعیین و تحلیل سطوح برخورداری شهرستانهای این استان است، و هم‌چنین: - ارائه راهکارهایی در جهت بهبود وضعیت و توسعه منطقه مورد مطالعه.

قلمرو پژوهش

استان بوشهر از استانهای جنوبی کشور است که در حاشیه خلیج فارس قرار دارد. این استان با مساحتی حدود ۲۷۶۵۳ کیلومتر مربع، از شمال به استان خوزستان و کهگیلویه و بویراحمد، از جنوب به خلیج فارس و هرمزگان، از شرق به استان فارس و از غرب به خلیج فارس محدود است. استان بوشهر با خلیج فارس بیش از ششصد کیلومتر مرز دریایی دارد و از اهمیت راهبردی و اقتصادی قابل توجهی برخوردار است. استان بوشهر دارای ۹ شهرستان است به نام‌های بوشهر، تنگستان، دشتستان، دشتی، دیر، دیلم، جم، کنگان و گناوه (<http://www.anobanini.ir>).

روش تحقیق

روش بررسی در این پژوهش از نوع اسنادی، تحلیلی و علی است. برای انجام عملیات محاسباتی از نرم‌افزار Excel و Spss و برای ترسیم نقشه‌ها از نرم‌افزار ArcMap استفاده شده است.

پیشینه پژوهش

در انجام هر پژوهش و تحقیق علمی، مطالعه و بررسی پژوهش‌های انجام شده در ارتباط با موضوع مورد بررسی با هدف بهره‌مندی از نتایج توسعه و تکامل آنها ضروری است. در زمینه سطح‌بندی و تعیین جایگاه مناطق به لحاظ توسعه‌یافتگی و برخورداری از امکانات و خدمات با بهره‌گیری از تکنیک‌ها و روش‌های مختلف، تحقیقات گسترده‌ای انجام گرفته که بطور خلاصه می‌توان به موارد زیر اشاره نمود.

- تقوایی و نیلی‌پور طباطبایی (۱۳۸۵) با بهره‌گیری از روش آنالیز اسکالوگرام و استفاده از ۶۷ شاخص در حوزه‌های جمعیتی، آموزشی، بهداشتی- درمانی، تأسیساتی- زیربنایی، سیاسی- اداری، ارتباطی-

اطلاع رسانی و اجتماعی- رفاهی به برررسی درجه برخورداری و توسعه یافتگی روستاهای استان‌های کشور پرداخته و ضمن تعیین درجه توسعه یافتگی هر یک از آنها به این نتیجه رسیده اند که اختلاف و شکاف زیادی بین استانها از لحاظ توسعه یافتگی وجود دارد.

- قدیری معصوم و حبیبی (۱۳۸۳) در پژوهشی با استفاده از روش آنالیز تاکسونومی ۱۶ نقطه شهری استان گلستان و ۹ شهرستان این استان را با توجه به شاخص‌های مختلف بصورت مجزا و ترکیبی از لحاظ سطوح توسعه یافتگی رتبه‌بندی کردند و راهبردهای بخشی و ترکیبی برای رسیدن به توسعه این منطقه ارائه نمودند.

- زیاری و جلالیان (۱۳۸۷) در تحقیق خود شهرستان‌های استان فارس را بر اساس شاخص‌های توسعه در دوره زمانی ۷۵-۱۳۵۵ با استفاده از مدل تحلیل عاملی بررسی کردند و پژوهش آنان نشان داده که میزان نابرابری در شهرستان‌های استان فارس طی سه دوره ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۵ به ترتیب ۰/۶۶، ۰/۵۹ و ۰/۴۴ درصد بوده است.

- کوهن (۲۰۰۳): در تحقیق خود با استفاده از مدل اسکالوگرام به بررسی علل مهاجرت دانشجویان یهودی مقیم آمریکا به کشور اسرائیل پرداخته و به این نتیجه رسیده که مهم‌ترین عوامل انگیزه سفر این دانشجویان به کشور اسرائیل مذهب، توریسم، مذهب- توریسم و دیگر عوامل بوده است.

پرسش‌ها و فرضیات

این پژوهش به دنبال بررسی پرسش‌ها و فرضیات زیر است:

- سطوح برخورداری شهرستانهای استان چگونه است؟
- وضعیت توزیع خدمات و امکانات در بین شهرستانهای استان بوشهر چگونه است؟
- توزیع فضایی امکانات و خدمات در بین شهرستانهای استان بوشهر ناهمگون است.

دیدگاهها، نظریات

مبانی نظری: توسعه به معنای کوششی آگاهانه، نهادی و برنامه‌ریزی شده برای نیل به پیشرفت اجتماعی و اقتصادی را می‌توان پدیده‌ای نو ظهور در قرن بیستم دانست که از سال ۱۹۱۷ میلادی از اتحاد جماهیر شوروی سابق آغاز شد (گلدین، ۱۳۷۹: ۱۳). به اعتقاد ال- جی- لبرت توسعه در عمل به معنای یک رشته گذار است که در آن یک جامعه و اجزای ترکیب‌کننده آن با آهنگی هرچه سریعتر و با هزینه‌ای هرچه کمتر و باتوجه به همبستگی جمعیت‌ها و جمعهای کوچک و بزرگ از مرحله کمتر انسانی به مرحله انسانیت می‌رسند». بر این اساس توسعه را نمی‌توان تنها در محدوده اقتصاد و به کمک دانش اقتصادی بشر، درک و توجیه کرد. توسعه، فرآیندی است که به ظهور دنیای نو می‌انجامد.

درحالی که رشد اقتصادی ممکن است افزایش کمی یا حتی کاذبی باشد که در سطح تولید، توزیع، مصرف و یا درآمد یک جامعه و یا یک ملت درطول زمانی مشخص حادث می‌شود (کامران، ۱۳۷۴: ۴۳). از زمان آغاز طرح مباحث توسعه و توسعه‌نیافتگی، مکاتب و دیدگاه‌های مختلفی راجع به توسعه و توسعه‌نیافتگی ارائه شده که از جمله آنها می‌توان مکتب تکاملی توسعه، نظریه نوسازی، دیدگاه مارکسیستی از توسعه و نظریه وابستگی اشاره نمود (ازکیا، ۱۳۸۱: ۳۵). این مکاتب، با ریشه‌های عقلانی عمیق در اقتصاد کینزی، به گسترش نقش مداخله دولت در توسعه همراه با مشارکت کمک‌های خارجی معتقدند (مهندسین مشاور DHV، ۱۳۷۱: ۳۲). در تمام این مکاتب، به لحاظ غلبه رویکرد بالا به پایین و ایفای نقش حاکمیتی دولت در برنامه‌ریزی توسعه (صرافی، ۱۳۷۷: ۱۵۸)، و به دلیل نگرش جزءگرایانه در تحلیل مسائل، بهره‌گیری برنامه‌ریزان از روش‌های کمی و مدل‌های ریاضی برای سهولت درک و شناخت پیچیدگی‌های مسائل و مشکلات در مناطق مختلف اجتناب‌ناپذیر است (افراخته، ۱۳۷۴: ۱۱).

اخیراً نیز رویکردهای نوینی در این زمینه مانند نقش جنبش‌های محلی، نقش و اهمیت سازمان‌های غیردولتی (NGO)، موضوعات جنسیتی، عدالت و دموکراسی و مهم‌تر از همه محیط‌زیست و روابط محلی ارائه گردیده است. تغییر گرایشی نیز از نظریه‌های بزرگ مقیاس به تحلیل‌هایی در مقیاس متوسط و یا کوچک در فرآیند توسعه وجود دارد. برخی محققان رویکرد توسعه از پایین و رویکرد نیازهای اساسی را مورد تأکید قرار داده‌اند. رویکردی بر فقرزدایی و محور آن متمرکز است که در آن مردم بیش مکان‌ها مورد تأکید قرار دارند. همچنین نظریه نوینی در مورد رشد مطرح شده که رشد درون‌زا را بیش از رشد برون‌زا مورد توجه قرار می‌دهد (Hodder, 2000: 16).

بطور کلی امروزه اقتصاددانان نظریه رشد متوازن در مناطق مختلف، ضرورت برنامه‌ریزی منطقه‌ای صحیح را برای رسیدن به توسعه متوازن مطرح می‌کنند و معتقدند که توسعه متعادل ناحیه‌ای برای آن است که بهترین شرایط و امکانات را برای توسعه جامع همه نواحی فراهم آورد، تفاوت‌های کیفیت زندگی بین ناحیه‌ای و درون ناحیه‌ای را به حداقل برساند و نهایتاً از بین ببرد (مولایی، ۱۳۸۷: ۷۴).

روش‌ها و تکنیک‌های بررسی

مدل اسکالوگرام و کاربرد آن در سطح‌بندی شهرستان‌های استان بوشهر: روش‌های متفاوتی برای برنامه‌ریزی وجود دارند که یکی از آنها استفاده از روش آنالیز اسکالوگرام است (مومنی، ۱۳۷۷: ۹۳). این روش در تعیین مرتبه فضاها در برنامه‌ریزی کاربرد دارد و از روش‌های سطح‌بندی سکونتگاه‌هاست و در آن داده‌های مختلف انتخاب می‌گردند (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۲: ۱۴۷). تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش در چند مرحله به شرح زیر انجام می‌شود:

معرفی شاخص‌ها

در این پژوهش برای تحلیل و تعیین سطوح برخورداری شهرستان‌های استان بوشهر ۳۵ شاخص در زمینه‌های جمعیتی، بهداشتی و درمانی، آموزشی، فرهنگی، بازرگانی و اقتصادی، ارتباطات و حمل و نقل، خدمات رفاهی و تاسیسات شهری مورد استفاده قرار گرفته‌اند. این شاخص‌ها عبارتند از:

جدول ۱- شاخص‌های مورد مطالعه

کد	شاخص‌ها	زیر شاخص‌ها
۰۱	شاخص‌های جمعیتی	تعداد جمعیت (۱-۱)، افراد شاغل بالای ۱۰ سال (۱-۲).
۰۲	شاخص‌های بهداشت و درمان	تعداد پزشک (۲-۱)، تعداد داروخانه (۲-۲)، تعداد تخت بیمارستان (۲-۳)، تعداد آزمایشگاه (۲-۴)، تعداد مراکز بهداشتی-درمانی (۲-۵).
۰۳	شاخص‌های فرهنگی	تعداد سینما (۳-۱)، چاپخانه (۳-۲)، سالن نمایشی (آمفی تئاتر) (۳-۳)، تعداد کتابخانه‌های عمومی (۳-۴)، موزه‌ها و آثار باستانی (۳-۵)، اماکن مذهبی (۳-۶).
۰۴	شاخص‌های آموزشی	تعداد مدارس متوسطه (۴-۱)، تعداد مدارس راهنمایی (۴-۲)، تعداد مدارس ابتدایی (۴-۳)، تعداد دانشگاه و موسسات آموزش عالی (۴-۴).
۰۵	شاخص‌های بازرگانی-اقتصادی	تعداد کارگاه عمومی (۵-۱)، کارگاه صنعتی (۵-۲)، تعاونی حمل و نقل (۵-۳)، تعداد بانک (۵-۴).
۰۶	شاخص‌های ارتباطات و حمل و نقل	تعداد تلفن ثابت (۶-۱)، تعداد دفاتر پستی (۶-۲)، راه فرعی آسفالت‌ه (درجه ۱) (۶-۳)، راه اصلی (۶-۴)، تعداد پایانه (۶-۵).
۰۷	شاخص‌های خدمات رفاهی	تعداد مراکز آشنشانی (۷-۱)، تعداد پارک (۷-۲)، خودرو حمل زباله (۷-۳).
۰۸	شاخص‌های تاسیسات و تجهیزات شهری	تعداد مخازن مواد سوختنی (۸-۱)، تعداد پمپ بنزین (۸-۲)، تعداد انشعابات گاز (۸-۳)، تعداد مشترکین برق (۸-۴)، تعداد مشترکین آب (۸-۵)، تعداد کشتارگاه (۸-۶).

نگارندگان: ۱۳۸۹

تدوین جدول داده‌ها

شناخت بهتر و دقیق‌تر از وضعیت مکانهای جغرافیایی در زمینه‌های مختلف در سطوح متفاوت منوط به در دسترس داشتن اطلاعات کامل و پردازش شده از مکان‌های مورد نظر است. برای نیل به این مهم، از یک سری شاخص‌های ترکیبی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی، بهداشتی و غیره استفاده می‌شود. این شاخص‌های ترکیبی می‌توانند سطحی از آسایش رفاه و رشد و توسعه مکان‌های جغرافیایی را بر اساس معیارهای انتخاب شده نشان دهند (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۲۱۰). با توجه

به ۳۵ شاخص انتخابی (شاخص‌های جمعیتی، شاخص‌های بهداشت و درمان، شاخص‌های آموزشی و...) و ۹ شهرستان، جدول داده‌ها در این تحقیق به قرار زیر است (جدول ۲).

محاسبه میانگین و انحراف معیار

در این مرحله، برای هر یک از شاخصها، با استفاده از فرمول‌های زیر میانگین و سپس انحراف معیار محاسبه شده است.

$$S = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x})^2}{n-1}} \quad \text{فرمول (۱)}$$

$$M = \frac{\sum x_i}{N} \quad \text{فرمول (۲)}$$

تدوین جدول راهنمای تعیین وضعیت شاخص‌ها

پس از محاسبه میانگین و انحراف معیار، وضعیت هر یک از شاخص‌ها براساس رابطه «x-sd ، x+sd» محاسبه شده است (جدول ۳).

جدول ۳- راهنمای تعیین وضعیت شاخص‌های توسعه

شاخص		مثبت	خنثی	منفی
۰-۱	۱_۱	۲۲۶۱/۱۷	۱۸۲/۱۷-۲۲۶۱/۱۶	۱۸۲/۱۶
	۲_۱	۵۳۰۴۳/۹۶	۶۸۲۴/۹۴-۵۳۰۴۳/۹۵	۶۸۲۴/۹۳
۰-۲	۱_۲	۱۱۱/۱۹	-۰/۷۵-۱۱۱/۱۸	-۰/۷۴
	۲_۲	۱۷/۲	-۰/۲۰-۱۷/۱۹	۰/۱۹
	۳_۲	۲۱۵/۰۲	-۲۳/۰۲-۲۱۵/۰۱	-۲۳/۰۱
	۴_۲	۱۲/۷۵	۲/۴۷-۱۲/۷۴	۲/۴۶
	۵_۲	۱۹/۹۹	۳/۵۷-۱۹/۹۸	۳/۵۶
۰-۳	۱_۳	۱/۱۷	-۰/۲۹-۱/۱۶	-۰/۲۸
	۲_۳	۳/۶۳	-۰/۷۳-۳/۶۲	-۰/۷۴
	۳_۳	۲/۷۹	۰/۳۳-۲/۷۸	۰/۳۲
	۴_۳	۸/۸۳	۱/۳۹-۸/۸۲	۱/۳۸
	۵_۳	۱/۱۷	-۰/۲۹-۱/۱۶	-۰/۲۸
	۶_۳	۲۹۱/۹۳	۱۳۲/۹۷-۲۹۱/۹۲	۱۳۲/۹۶
۰-۴	۱_۴	۱۳۸/۷۶	۱۵/۷۰-۱۳۸/۷۵	۱۵/۶۹
	۲_۴	۹۹/۷۹	۱۸/۲۳-۹۹/۷۸	۱۸/۲۲
	۳_۴	۱۴۷/۵۵	۳۶/۲۳-۱۴۷/۵۴	۳۶/۲۲
	۴_۴	۴/۴۹	-۱/۱۷-۴/۴۸	-۱/۱۶
	۱_۵	۴۸۹۰/۱۴	۱۱۲/۵۴-۴۸۹۰/۱۳	۱۱۲/۵۳
	۲_۵	۱۶/۹	-۴/۰۲-۱۶/۸۹	-۴/۰۱
	۳_۵	۸/۶۹	۲-۲۱-۵/۶۸	۲/۲
	۴_۵	۶۲/۳۳	۳/۶۹-۶۲/۳۲	۳/۶۸
۰-۶	۱_۶	۶۳۹۲۵/۵۶	۵۲۷۵/۵۶-۶۳۹۲۵/۵۵	۵۲۷۵/۵۵
	۲_۶	۵/۸۷	-۰/۵۵-۵/۸۶	-۰/۵۴
	۳_۶	۱۲۵/۴۳	۶۵/۹۷-۱۲۵/۴۲	۶۵/۹۶
	۴_۶	۱۸۱/۳۲	۳۸/۳۴-۱۸۱/۳۱	۳۸/۳۳
	۵_۶	۷/۰۲	۰/۱-۷/۰۱	۰/۰۹
۰-۷	۱_۷	۳/۹۵	۰/۹۵-۳/۹۴	-۰/۹۴
	۲_۷	۲۸/۲۲	۰/۴۶-۲۸/۲۱	-۰/۴۵
	۳_۷	۲۳/۸۷	۵/۲۵-۲۳/۸۶	۵/۲۴
۰-۸	۱_۸	۲۵/۴۳	۷/۲۵-۲۵/۴۲	۷/۲۴
	۲_۸	۲۶/۸۶	۵/۱۵-۲۶/۸۵	۵/۱۵
	۳_۸	۱۲۵/۵۳	-۵۳/۰۹-۱۲۵/۵۲	-۵۳/۰۸
	۴_۸	۴۸۲۰۵/۶۶	۶۱۳۵/۴۶-۴۸۲۰۵/۶۵	۶۱۳۵/۴۵
	۵_۸	۳۱۷۹۲/۷۹	۶۸۸/۹۹-۳۱۷۹۲/۷۸	۶۸۸/۹۸
	۶_۸	۱/۳۷	-۰/۰۵-۱/۳۶	-۰/۰۴

ارزیابی شاخص‌ها و محاسبه امتیازها و رتبه بندی شهرستان‌ها

در این قسمت وضعیت هر یک از شاخص‌ها از نظر مثبت، خنثی و منفی بودن مشخص و امتیازدهی می‌شود. پس از محاسبه امتیازها، شهرستانها به نسبت میزان تأثیر هر کدام از فاکتورها رتبه‌بندی می‌شوند. به وضعیت منفی ۱ امتیاز، به وضعیت خنثی ۲ امتیاز و به وضعیت مثبت ۴ امتیاز داده شده است. در وضعیت مثبت شاخص در توسعه موثر و در وضعیت منفی شهرستان در آن شاخص با مشکل مواجه است. وضعیت خنثی نیز نشان دهنده بی تأثیر بودن آن شاخص در توسعه یا عقب ماندگی می باشد (تقوایی، ۱۳۸۸). در جدول شماره ۴ این وضعیت نشان داده شده است.

طبقه بندی و بررسی وضعیت شاخص‌های توسعه به تفکیک ۵ سطح

در این مرحله براساس رابطه « $x+2sd$, $x+sd$, $x-sd$, $x-2sd$ » شهرستانها به ۵ سطح بسیار برخوردار، برخوردار، نسبتاً برخوردار، محروم و بسیار محروم تقسیم می‌شوند (جدول ۵).

جدول ۵- طبقه‌بندی شهرستانهای استان بوشهر از لحاظ برخورداری

گروه	فاصله طبقات	درجه برخورداری	نام شهرستان	تعداد	درصد
۱	۱۲۲/۷۵	بسیار برخوردار	-	۰	-
۲	۱۰۱/۶۵_۱۲۲/۷۵	برخوردار	بوشهر، دشتستان	۲	۲۲/۲۲
۳	۵۹/۴۵_۱۰۱/۶۴	تاحدی برخوردار (متوسط)	کنگان، دشتی، گناوه، دیر، تنگستان، جم، دیلم	۷	۷۷/۷۸
۴	۳۸/۳۵_۵۹/۴۴	محروم	-	۰	-
۵	۳۸/۳۴_	بسیار محروم	-	۰	-

محاسبات نگارندگان: ۱۳۸۹

بررسی و تجزیه تحلیل شاخص‌ها در شهرستانهای استان بوشهر

شاخص‌های جمعیتی (۰۱)

تعداد جمعیت (۱-۱): در این شاخص شهرستان دشتستان با داشتن سهم ۲۵٪ از کل جمعیت دارای بیشترین تعداد و شهرستان دیلم با ۳٪ دارای کمترین میزان جمعیت است. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

افراد شاغل بالای ۱۰ سال (۱-۲): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۲۷٪ از کل افراد شاغل دارای بیشترین تعداد و شهرستان دیلم با ۳٪ دارای کمترین میزان جمعیت شاغل است. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

شاخص‌های بهداشت و درمان (۰۲)

تعداد پزشک (۱-۲): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۳۷٪ از کل پزشکان استان دارای بیشترین تعداد و شهرستان جم با ۲٪ دارای کمترین تعداد پزشک است. در مجموع ۱ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد داروخانه (۲-۲): در این شاخص شهرستان دشتستان با داشتن سهم ۴۰٪ از کل داروخانه‌های استان دارای بیشترین تعداد و شهرستان تنگستان با ۲٪ دارای کمترین تعداد پزشک است. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد تخت بیمارستان (۲-۳): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۴۰٪ از کل دارای بیشترین تعداد و شهرستان تنگستان با ۰٪ دارای کمترین تعداد تخت است. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد آزمایشگاه (۲-۴): در این شاخص شهرستانهای بوشهر و دشتستان با داشتن سهم ۲۳٪ از کل آزمایشگاههای استان دارای بیشترین تعداد و شهرستانهای جم و دیر با ۴٪ دارای کمترین تعداد آزمایشگاه است. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد مراکز بهداشتی-درمانی (۲-۵): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۲۵٪ از کل مراکز دارای بیشترین تعداد و شهرستان دیر با ۳٪ دارای کمترین تعداد مرکز است. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

شاخصهای فرهنگی (۰۳)

تعداد سینما (۱-۳): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۵۰٪ از کل دارای بیشترین تعداد سینما است. در مجموع ۱ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد چاپخانه (۲-۳): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۵۳٪ از کل دارای بیشترین تعداد سینما است. در مجموع ۱ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد سالن نمایشی (آمفی تئاتر) (۳-۳): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۲۸٪ از کل دارای بیشترین تعداد سینما است. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد کتابخانه‌های عمومی (۳-۴): در این شاخص شهرستان دشتستان با داشتن سهم ۲۴٪ از کل کتابخانه‌ها دارای بیشترین تعداد و شهرستانهای جم و گناوه با ۲٪ دارای کمترین تعداد کتابخانه هستند. در مجموع ۳ شهرستان در وضعیت مطلوب، ۴ شهرستان در وضعیت خنثی و ۲ شهرستان در وضعیت نامطلوب قرار دارند.

موزه‌ها و آثار باستانی (۳-۵): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۵۰٪ از کل دارای بیشترین تعداد موزه و آثار باستانی است. در مجموع ۱ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد اماکن مذهبی (۳-۶): در این شاخص شهرستان دشتستان با داشتن سهم ۱۹٪ از کل اماکن دارای بیشترین تعداد و شهرستان گناوه با ۵٪ دارای کمترین تعداد اماکن مذهبی است. در مجموع ۱ شهرستان در وضعیت مطلوب، ۶ شهرستان در وضعیت خنثی و ۲ شهرستان در وضعیت نامطلوب قرار دارند.

شاخص‌های آموزشی (۰۴)

تعداد مدارس متوسطه (۴-۱): در این شاخص شهرستان دشتستان با داشتن سهم ۲۷٪ از کل مدارس متوسطه دارای بیشترین تعداد و شهرستان دیلم با ۴٪ دارای کمترین تعداد مدارس متوسطه است. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد مدارس راهنمایی (۴-۲): در این شاخص شهرستان دشتستان با داشتن سهم ۲۸٪ از کل مدارس راهنمایی دارای بیشترین تعداد و شهرستان دیلم با ۳٪ دارای کمترین تعداد مدارس راهنمایی است. در مجموع ۱ شهرستان در وضعیت مطلوب، ۷ شهرستان در وضعیت خنثی و ۱ شهرستان در وضعیت نامطلوب قرار دارد.

تعداد مدارس ابتدایی (۴-۳): در این شاخص شهرستان دشتستان با داشتن سهم ۲۷٪ از کل مدارس ابتدایی دارای بیشترین تعداد و شهرستان دیلم با ۴٪ دارای کمترین تعداد مدارس ابتدایی است. در مجموع ۱ شهرستان در وضعیت مطلوب، ۷ شهرستان در وضعیت خنثی و ۱ شهرستان در وضعیت نامطلوب قرار دارد.

تعداد دانشگاه و موسسات آموزش عالی (۴-۴): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۶۰٪ از کل دارای بیشترین تعداد دانشگاه است. در مجموع ۱ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

شاخص‌های بازرگانی اقتصادی (۰۵)

تعداد کارگاه عمومی (۵-۱): در این شاخص شهرستان دیر با داشتن سهم ۳۴٪ از کل کارگاههای عمومی دارای بیشترین تعداد و شهرستان جم با عدم وجود کارگاه در پایین‌ترین رده قرار می‌گیرد. در مجموع ۱ شهرستان در وضعیت مطلوب، ۶ شهرستان در وضعیت خنثی و ۲ شهرستان در وضعیت نا-مطلوب قرار دارند.

کارگاه صنعتی (۵-۲): در این شاخص شهرستان دشتستان با داشتن سهم ۴۸٪ از کل دارای بیشترین تعداد و شهرستانهای دیلم، جم و گناوه با عدم وجود کارگاه در پایین‌ترین رده قرار می‌گیرند. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد تعاونی حمل و نقل (۵-۳): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۱۸٪ از کل دارای بیشترین تعداد و شهرستان جم با عدم وجود کارگاه در پایین‌ترین رده قرار می‌گیرد. در مجموع ۱ شهرستان در وضعیت مطلوب، ۶ شهرستان در وضعیت خنثی و ۲ شهرستان در وضعیت نامطلوب قرار دارند.

تعداد بانک (۵-۴): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۳۲٪ از کل دارای بیشترین تعداد و شهرستان دیلم با ۳٪ دارای کمترین تعداد بانک است. در مجموع ۱ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

شاخص‌های ارتباطات و حمل و نقل (۰۶)

تعداد تلفن ثابت (۶-۱): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۳۱٪ از کل دارای بیشترین و شهرستان دیلم با ٪ دارای کمترین خط تلفن است. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد دفاتر پستی (۶-۲): در این شاخص شهرستان دشتستان با داشتن سهم ۳۷٪ از کل دارای بیشترین تعداد و شهرستانهای دیلم و جم با عدم وجود دفتر در پایین‌ترین رده قرار می‌گیرند. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

راه فرعی آسفالته (درجه ۱) (۳-۶): در این شاخص شهرستان دشتستان با داشتن سهم ۱۵٪ از کل دارای بیشترین و شهرستان بوشهر با ۴٪ دارای کمترین میزان راه فرعی آسفالته است. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب، ۶ شهرستان در وضعیت خنثی و ۱ شهرستان در وضعیت نامطلوب قرار دارند.

راه اصلی (۴-۶): در این شاخص شهرستان کنگان با داشتن سهم ۱۶٪ از کل دارای بیشترین و شهرستان جم با ۴٪ دارای کمترین میزان راه اصلی است. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد پایانه (۵-۶): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۳۴٪ از کل دارای بیشترین تعداد و شهرستانهای تنگستان، دیلم و دیر با ۳٪ دارای کمترین تعداد پایانه هستند. در مجموع ۱ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

شاخص‌های خدمات رفاهی (۰۷)

تعداد مراکز آتشنشانی (۱-۷): در این شاخص شهرستانهای بوشهر و دشتستان با داشتن سهم ۲۲٪ از کل دارای بیشترین تعداد و شهرستانهای جم و کنگان با ۴٪ دارای کمترین تعداد آتشنشانی هستند. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد پارک (۲-۷): در این شاخص شهرستان دشتستان با داشتن سهم ۳۶٪ از کل دارای بیشترین تعداد و شهرستان جم با ۱٪ دارای کمترین تعداد پارک است. در مجموع ۱ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد خودرو حمل زباله (۳-۷): در این شاخص شهرستان دشتستان با داشتن سهم ۲۲٪ از کل دارای بیشترین تعداد و شهرستان جم با ۳٪ دارای کمترین تعداد خودرو حمل زباله است. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

شاخص‌های تاسیسات و تجهیزات (۰۸):

تعداد مخازن مواد سوختنی (۱-۸): در این شاخص شهرستان دشتستان با داشتن سهم ۲۳٪ از کل دارای بیشترین تعداد و شهرستان تنگستان با ۴٪ دارای کمترین تعداد مخزن است. در مجموع ۱ شهرستان در وضعیت مطلوب، ۷ شهرستان در وضعیت خنثی و ۱ شهرستان در وضعیت نامطلوب قرار دارند.

تعداد پمپ بنزین (۲-۸): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۲۵٪ از کل دارای بیشترین تعداد و شهرستان تنگستان با ۳٪ دارای کمترین تعداد جایگاه است. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب، ۶ شهرستان در وضعیت خنثی و ۱ شهرستان در وضعیت نامطلوب قرار دارند.

تعداد انشعابات گاز (۳-۸): در این شاخص شهرستان کنگان با داشتن سهم ۸۲٪ از کل دارای بیشترین تعداد انشعاب است. در مجموع ۱ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد مشترکین برق (۴-۸): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۲۶٪ از کل دارای بیشترین تعداد و شهرستانهای دیلم با ۳٪ دارای کمترین تعداد مشترکین است. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد مشترکین آب (۵-۸): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۳۲٪ از کل دارای بیشترین تعداد و شهرستانهای جم با ۱٪ دارای کمترین تعداد مشترکین است. در مجموع ۲ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

تعداد کشتارگاه (۶-۸): در این شاخص شهرستان بوشهر با داشتن سهم ۳۳٪ از کل دارای بیشترین تعداد کشتارگاه است. در مجموع ۱ شهرستان در وضعیت مطلوب و مابقی در وضعیت خنثی قرار دارند.

نتیجه‌گیری

با تعیین وضعیت برخورداری و رتبه شهرستانهای استان بوشهر باید با برنامه‌ریزی صحیح نسبت به بهبود وضعیت شهرستانهای استان اقدام کرد. با استفاده از مدل اسکالوگرام و بهره‌گیری از ۳۵ شاخص توسعه در شهرستانهای استان بوشهر و مشخص شدن نتایج پیشنهادها می‌توان در جهت بهبود وضعیت شهرستان ارائه داد.

- بخش اعظم شهرستانهای استان در سطح سوم توسعه قرار گرفته‌اند، این بخش نسبت به دیگر شهرستانها از سطح پایین تری از امکانات و خدمات برخوردارند؛ در نتیجه باید در اولویت اول ارائه خدمات و امکانات قرار گیرند.

- شهرستانهایی که در سطوح بالای برخورداری قرار گرفته‌اند، یعنی شهرستانهایی که در سطوح اول و دوم برخورداری قرار گرفته‌اند، شهرستانهای برخوردار و بسیار برخوردار استان می‌باشند، و توزیع خدمات و امکانات در آنها بسیار مطلوب می‌باشد. در این بررسی هیچ شهرستانی در سطح اول قرار نگرفته است و ۲ شهرستان در سطح دوم قرار گرفته‌اند که با اتخاذ برنامه‌های مناسب باید تلاش کرد تا

آنان را به سطح اول ارتقا داد. بنابراین دو شهرستان بوشهر و دشتستان در اولویت دوم جهت ارائه خدمات قرار می‌گیرند.

- استراتژی‌های اتخاذ شده جهت برنامه‌ریزی باید با شرایط مختلف شهرستانهای استان تطابق داشته باشد، تا نتیجه مطلوب حاصل گردد.

منابع

- ازکیا، مصطفی. ۱۳۸۱. جامعه‌شناسی توسعه و توسعه‌نیافتگی روستایی ایران، تهران انتشارات اطلاعات.
- افراخته، حسن. ۱۳۷۴. مدل در جغرافیا، انتشارات جهاد دانشگاهی زاهدان.
- آسایش، حسین. ۱۳۷۶. کارگاه برنامه‌ریزی روستایی، انتشارات پیام نور.
- آسایش، حسین. ۱۳۸۵. اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، انتشارات دانشگاه پیام نور.
- تقوایی، مسعود. ۱۳۸۸. مدل‌ها و تکنیک‌ها در برنامه‌ریزی روستایی، جزوه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
- تقوایی، مسعود، نیلی‌پور، شهره. ۱۳۸۵. بررسی شاخص‌های توسعه در مناطق روستایی استانهای کشور با استفاده از روش اسکالوگرام، مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال چهاردهم، شماره ۵۶، اصفهان.
- جدیدی میاندشتی، مهدی. ۱۳۸۳. توزیع متعادل منابع مالی به روش سطح‌بندی توسعه مناطق، فصلنامه پژوهشهای اقتصادی، شماره ۱۱ و ۱۲.
- حسین زاده دلیر، کریم. ۱۳۸۴. برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، انتشارات سمت.
- حکمت نیا، حسن، موسوی، میرنجف. ۱۳۸۵. کاربرد مدل در جغرافیا با تاکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای، انتشارات علم نوین
- رضوانی، محمدرضا. ۱۳۸۱. سنجش درجه توسعه یافتگی استان‌های کشور با استفاده از تحلیل تاکسونومی، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی تهران.
- صرافی، مظفر. ۱۳۷۹. مبانی برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای، تهران، انتشارات سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
- صیدایی، سیداسکندر. ۱۳۸۶. مدیریت روستایی در ایران، انتشارات موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی،
- کامران، فریدون. ۱۳۷۴. توسعه و برنامه‌ریزی روستایی، انتشارات آوای نو
- گلدین، یان وال، آلن و بنترز. ۱۳۷۹. اقتصاد توسعه پایدار؛ ترجمه عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری و غلامرضا آزادارمکی؛ شرکت چاپ و نشر بازرگانی؛ تهران
- مطیعی لنگرودی، حسن. ۱۳۸۲. برنامه‌ریزی روستایی با تاکید بر ایران، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد
- معصومی اشکوری، سیدحسن. ۱۳۷۰. اصول و مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، صومعه سرا
- مولایی، محمد. ۱۳۸۷. بررسی و مقایسه درجه توسعه‌یافتگی بخش کشاورزی استان‌های ایران طی سال‌های ۱۳۷۳ و ۱۳۸۳، مجله اقتصاد کشاورزی، سال شانزدهم، شماره ۶۳.

مهندسان مشاور DHV از هلند. ۱۳۷۱. «رهنمودهایی برای برنامه‌ریزی مراکز روستایی»، ترجمه سید جواد میر و دیگران، انتشارات وزارت جهاد سازندگی، مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی.

<http://www.anobanini.ir>

Cohen, E. 2003. Tourism and Religion: A Case Study—Visiting Students in Israeli Universities. *Journal of Travel Research*, Vol. 42, August 2003, 36-47

Hodder, R. 2000. *Development Geography*, Taylor & Francis Routledge, London.